

სამართაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები

ვლადიმერ პაპავა

*ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის
წევრ-კორესპონდენტი, პაატა გუგუშვილის სახელობის
ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი*

თამარ თაფლაძე

*პაატა გუგუშვილის სახელობის
ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი*

სამართაშორისა და რუსეთს შორის ეკონომიკური ურთიერთობების შესახებ

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ საქართველოსა და რუსეთს შორის ურთიერთობა არასოდეს ყოფილა კარგი. დღეისათვის ეს დამოკიდებულება კიდევ უფრო გაუარესდა. მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო წლებში ამ ქვეყნებს შორის პოლიტიკური ურთიერთობები დაძაბულია, ხოლო დიპლომატიური – საერთოდ გაწყვეტილი, ეკონომიკური ურთიერთობები არასოდეს შენერებულა.

საბჭოთა კავშირის ფარგლებში საქართველო-რუსეთს შორის ეკონომიკური ურთიერთობები თავისი ხასიათით იყო რეგიონთაშორისი ურთიერთობები ერთიანი ქვეყნის სახალხომეურნეობრივი კომპლექსის მბრძანებლური ეკონომიკის სისტემაში. საბჭოთა რესპუბლიკების ტერიტორიაზე ეკონომიკურ სუბიექტებს შორის ეკონომიკური ურთიერთობებს განსაზღვრავდა ქვეყნის სახალხო მეურნეობის დაგეგმვის ცენტრალური ორგანო – სსრკ-ის ე.წ. „გოსპლანი“ (ანუ სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტი). საქართველო, მისი მცირე ზომიდან გამომდინარე, კავკასიის სხვა მცირე საბჭოთა რესპუბლიკებთან (აზერბაიჯანი და სომხეთი) ერთად სსრკ-ის ეკონომიკური დარაიონების სისტემაში ამიერკავკასიის ეკონომიკურ რაიონში შედიოდა [1].

საბჭოთა კავშირის დაშლასთან ერთად დაიშალა მბრძანებლური ეკონომიკაც, რამაც უკვე პოსტსაბჭოთა სივრცეში ცალკეულ საწარმოთა შორის არსებული სამრეწველო კავშირების გაწყვეტა გამოიწვია. საქართველოში ეს ტენდენცია დაჩქარდა. კერძოდ, პოსტსაბჭოთა პერიოდის საქართველოს პირველმა ხელმძღვანელობამ წინა საუკუნის 90-იანი წლების დასაწყისში გამოაცხადა რუსეთის ეკონომიკური ბლოკადა და გადააკეტა სარკინიგზო კვანძი ქალაქ სამტრედიისაში, რის შედეგადაც რუსეთსა და საქართველოს შორის არსებული სამრეწველო კავშირები უფრო ადრე და სწრაფად გაწყდა, ვიდრე ეს მოხდა სხვა პოსტსაბჭოთა რესპუბლიკებში, რამაც პირველ რიგში საქართველოს ეკონომიკა დააზარადა [2]. ეს იყო პირველი მცდარი ეკონომიკური ნაბიჯი საქართველო-რუსეთის ურთიერთობებში, რომელიც განაპირობა საქართველოს ხელისუფლების არასწორმა მოქმედებებმა. ხაზს ვუსვამთ, რომ ამის შემდეგაც რუსეთი საქართველოს მთავარი სავაჭრო პარტნიორი იყო.

დარჩა რა სამანეთო ზონაში, საქართველოს (სხვა საბჭოთა რესპუბლიკების მსგავსად) 1992 წლის შემოდგომიდან მოსკოვიდან საბჭოთა სამანეთო ბანკოტების (საბჭოთა მანეთის ნაცვლად რუსული მანეთი მხოლოდ 1993 წლის ზაფხულში შემოიღეს) მიღების პრობლემა გაუჩნდა [3, cc. 174-175]. ეს იყო რუსეთის რეაქცია, რომელიც გამოიწვია საბჭოთა კავშირის ზოგი ყოფილი რესპუბლიკის (მათ შორის საქართველოს) ცენტრალური ბანკებიდან ე.წ. „პაერის“ ანუ ისეთი ფულადი გზავნილების გადარიცხვამ, რომლებსაც არ ჰქონდათ შესაბამისი უზრუნველყოფა, რამაც, თავის მხრივ, საქართველოში დროე-

ბითი ეროვნული ვალუტის – ეროვნული ბანკის კუპონის – შემოღება დაანჭრა [3, c. 175].

პრაქტიკულად საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე შეიქმნა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობა, სადაც გაერთიანდა ყველა ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკა, ბალტიის ქვეყნების გამოკლებით. საქართველო დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შევიდა მოგვიანებით, 1993 წელს, მას შემდეგ, რაც ტერიტორიული მთლიანობისათვის ბრძოლაში იძულებული შეიქმნა დაეტოვებინა აფხაზეთი, რასაც მოჰყვა იძულებით გადაადგილებულ პირთა მრავალათასიანი ტალღა. რუსეთთან ურთიერთობის მოგვარების იმედით საქართველომ მიიღო დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობაში შესვლის გადაწყვეტილება იმ მიზნით, რომ მოსკოვის კეთილგანწყობა მოეპოვებინა, რომელიც ყოველთვის ედგა მხარში სეპარატისტულ მოძრაობას არა მარტო საქართველოში, არამედ საბჭოთა კავშირის სხვა ყოფილ რესპუბლიკებშიც [4-5].

მიუხედავად იმისა, რომ დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობის ფარგლებში მიაღწიეს მრავალ მნიშვნელოვან შეთანხმებას, რაც ხელს უწყობდა წევრი-სახელმწიფოების ეკონომიკური კონტაქტების დალაგებას, გავრცელებული აზრის თანახმად, თანამეგობრობა თავიდანვე შეეჯახა სირთულეებს ინტეგრაციის პროცესებში [6-8]. ამის ერთ-ერთ მთავარ მიზეზად მიიჩნევა საბაზრო საფუძველზე ინტეგრაციის სქემების შემუშავებისაკენ სწრაფვა, რაც დამახასიათებელია საწარმოო კოოპერაციისათვის და რაც ნიშანდობლივი იყო სსრკ-ის შედარებით ჩაკეტილი ეკონომიკური სისტემისათვის [9].

მე-20 საუკუნის 90-იანი წლების შუა პერიოდში ორივე ქვეყანა, საქართველოც და რუსეთიც, დაკავებული იყო საკუთარი პრობლემებით – საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლით და ამდენად, მათ შორის ეკონომიკური ურთიერთობები ამ ქვეყნების კონკრეტული ეკონომიკური სუბიექტების ეკონომიკური დაინტერესების საფუძველზე ჩამოყალიბდა.

საქართველოს ეკონომიკაზე ძალიან ცუდი გავლენა იქონია რუსეთის 1998 წლის სავალუტო-ფინანსურმა კრიზისმა, რაც უარყოფითად აისახა საქართველოს ეროვნული ვალუტის – ლარის – გაცვლითი კურსისა და მთლიანად საქართველოს ეკონომიკის სტაბილურობაზე [10, cc. 196-197], რის შედეგად საქართველოსთან საგარეო ვაჭრობაში პირველობა რუსეთმა მხოლოდ თურქეთს დაუთმო (ისიც არა დიდი ხნით). ასე გაგრძელდა 2006 წლამდე, ანუ იქამდე, სანამ რუსეთმა ქართული ღვინისა და მინერალური წყლებისთვის, ასევე ქართული წარმოშობის სხვადასხვა სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებისთვის არ დაკეტა თავისი ბაზარი.

რეკოლუციამდელი პერიოდის ქართულ-რუსულ ურთიერთობებში განსაკუთრებით საყურადღებოა ე.წ. „ნულოვანი ვარიანტის“ ხელშეკრულების ტექსტის საქართველოს პარლამენტის მიერ იძულებითი რატიფიკაცია, რომლის თანახმადაც, საქართველომ რუსეთის ვალის საერთაშორისო სავალუტო ფონდისა და პარიზის კლუბის მიერ შემოთავაზებული სქემის მიხედვით რესტრუქტურირების სანაცვლოდ უარი თქვა ყოფილი საბჭოთა კავშირის აქტივებზე [11]. მართალია, პარაფირებულ ტექსტში ეწერა, რომ ეს არ ვრცელდება აღმასის ფონდსა და ყოფილი სსრკ-ის „ვენეშეკონომბანკის“ ანგარიშებზე, მაგრამ 1993 წელს ხელმოწერილ ოფიციალურ დოკუმენტში ასეთი ჩანაწერი უკვე აღარ იყო, რაც ქართულმა მხარემ მხოლოდ ხელმოწერის შემდეგ შენიშნა. საქართველოს ხელისუფლების მრავალრიცხოვანი პროტესტის მიუხედავად, რუსეთის მხარე ხელმოწერილ ტექსტში რამის შეცვლას არ აპირებდა, ხოლო როდესაც საქართველოს დასჭირდა რუსეთის მიმართ საგარეო ვალის რესტრუქტურირაცია, მოსკოვმა ამ ხელშეკრულების იმ სახით რატიფიკაცია მოითხოვა, რა სახითაც იყო ხელმოწერილი. რადგანაც საქართველოს საგარეო ვალის რესტ-

რუქტურიზაციის ალტერნატიული ვარიანტი არ არსებობდა, საქართველოს თავისი ეროვნული ინტერესების საზიანოდ მოუწია „ნულოვანი ვარიანტის“ ხელშეკრულების რატიფიცირება, რომელიც პარაფირებული ტექსტისაგან განსხვავდებოდა.

აზერბაიჯანული ნახშირწყალბადის რესურსების საქართველოს გავლით ტრანსპორტირებას ყოველთვის ეკავა მნიშვნელოვანი ადგილი ქართულ-რუსულ ურთიერთობებში. კერძოდ, რუსეთი მიიხნევა (და სამწუხაროდ, დღემდე მიიხნევს), რომ ამ პროექტის რეალიზაცია ასუსტებს მის ეროვნულ უსაფრთხოებას და ეწინააღმდეგება მის ინტერესებს [12]. ამრიგად, რუსეთი არა მარტო არ იყო დაინტერესებული საქართველოს გავლით ტრანსპორტირების დერეფნის გაყვანით, არამედ ყველა ძალას ხმარობდა, რომ ხელი შეეშალა ამ პროექტებისათვის [12]. ენერგეტიკული რესურსების ტრანსპორტირების გამო რუსეთსა და საქართველოს შორის არსებული დაპირისპირება შენარჩუნდა „ვარდების რევოლუციის“ შემდეგაც: რუსეთმა ყველა ძალა და საშუალება გამოიყენა, რომ წინ აღდგომოდა მილსადენებთან დაკავშირებული პროექტების რეალიზებას [13-14]. რუსი ექსპერტებიც აღიარებენ, რომ რუსეთი ზოგ ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკასთან, მათ შორის, საქართველოსა და აზერბაიჯანთან, „ენერგეტიკულ ომს“ აწარმოებს [15, c. 80].

ჯერ კიდევ საქართველოს 2003 წლის ნოემბრის „ვარდების რევოლუციამდე“ რუსეთში უკვე პოპულარული იყო „ლიბერალური იმპერიის“ შექმნის იდეა [16], რომლის მიხედვითაც, რუსეთს ეკონომიკური ექსპანსიის საშუალებით შეუძლია და უნდა აღადგინოს კიდევ თავისი ეკონომიკური გავლენა მთელ პოსტსაბჭოთა სივრცეზე [17, p. 76]. ზოგადად, ლიბერალური იმპერია, მისი ავტორების ჩანაფიქრის მიხედვით, უნდა შექმნეს ყოფილი საბჭოთა რესპუბლიკების არა ძალადობრივი შეიარაღებული ოკუპაციის, არამედ ამ ტერიტორიებზე არსებული ძირითადი ეკონომიკური ობიექტების დასაკუთრების (შეძენისა და აქტივების განვითარების) გზით [18]. სამწუხაროდ, პოსტრევოლუციური საქართველო სულ უფრო და უფრო ღრმად ერთეება „ლიბერალური იმპერიის“ მარწუხებში [19].

2006 წელს, პროდასავლური ორიენტაციის გამო, საქართველოს „დასასჯელად“ რუსეთმა მოიმიზეზა ქართული ღვინისა და მინერალური წყლების უხარისხობა და ამ პროდუქტებისა და მთლიანად ქართული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებისათვის დახურა თავისი ბაზარი. ეს, მართალია, ერთი მხრივ, უარყოფითად აისახა საქართველოს ეკონომიკაზე [20], მაგრამ, მეორე მხრივ, იქცა სტიმულად, რომ საქართველოს თავისი პროდუქციის გასასაღებლად ახალი ბაზრები მოეძებნა. ამის პარალელურად რუსეთმა საქართველოს ბლოკადა გამოუცხადა და ყოველგვარი საავიაციო, სარკინიგზო, საზღვაო, საავტომობილო მიმოსვლა და საფოსტო გზაენილებიც კი შეაჩერა.

მოსკოვის მიერ ქართული სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის აკრძალვა არ ვრცელდებოდა აფხაზეთზე. რუსეთის შემდეგ ქართული ღვინისა და მინერალური წყლების შეტანა აფხაზეთშიც აკრძალა. აქვე აღსანიშნავია, რომ რუსეთმა სულ სხვა გადაწყვეტილება მიიღო აფხაზეთ ღვინოსთან დაკავშირებით.

ქართულ-რუსული ურთიერთობების დამაბულობამ კულმინაციას 2008 წლის აგვისტოში, რუსულ-ქართული ომის დროს მიაღწია, რის შემდეგაც ამ ორ ქვეყანას შორის შეწყდა დიპლომატიური ურთიერთობები. ომმა და რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის აღიარებამ ეჭვქვეშ დააყენა ის, თუ რამდენად მიზანშეწონილია დამოუკიდებელ სახემწიფოთა თანამეგობრობის არსებობა, რომელიც მხოლოდ ფორმალურად აღიარებს მასში შემავალი ქვეყნების საზღვრების დაურღვევლობას [21, p. 1161]. რუსეთის აგრესიის შემდეგ, რო-

გორც მოსალოდნელიც იყო, საქართველო გამოვიდა დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობიდან.

ბოლო პერიოდში ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ საქართველოსა და რუსეთს შორის არანაირი ეკონომიკური ურთიერთობა არ არსებობს. ეს ასე არაა, რადგან საქართველო არის სამუშაო ძალის „ექსპორტიორი“ რუსეთში, ხოლო რუსეთი კი საქართველოში ინვესტიციების ერთ-ერთი მთავარი „იმპორტიორი“.

საგარეო ვაჭრობის სფეროში არსებული მნიშვნელოვანი შეზღუდვების გამო საქართველოსა და რუსეთს შორის ვაჭრობა დღეისათვის საკმაოდ შეკვეცილია, თუმცა სრულიად შეწყვეტილი არ არის. ოფიციალური სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, რუსეთში ქართული ექსპორტის წილი, საქართველოს ექსპორტის მთელ მოცულობასთან შედარებით, 2005 წლის (ანუ ერთი წლით ადრე, სანამ რუსეთი ქართული პროდუქციის თავის ბაზარზე შეტანას აკრძალავდა) 17,8 პროცენტიდან 2008 წელს 2,0 პროცენტამდე შემცირდა, 2010 წელს კი 2,2 პროცენტი შეადგინა [22]. იგივე ტენდენცია შეინიშნება საქართველოში რუსული იმპორტის წილის შეზღუდვის თვალსაზრისითაც: თუკი 2005 წელს რუსეთიდან საქართველოში იმპორტი 15,4 პროცენტს შეადგენდა, 2008 წელს ეს მაჩვენებელი 6,7 პროცენტამდე შემცირდა, ხოლო 2010 წელს 5,5 პროცენტი შეადგინა [22]. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ 2010 წლის საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ბრუნვაში რუსეთს უკავია მეხუთე ადგილი (თურქეთის, აზერბაიჯანის, უკრაინისა და გერმანიის შემდეგ), მაგრამ წინ უსწრებს აშშ-ს, ბულგარეთს, ჩინეთს და ა.შ. [22].

ცნობილია, რომ საქართველოს ბევრი მოქალაქე, მათ შორის ეთნიკურად ქართველებიც, რომლებმაც მიიღეს რუსეთის მოქალაქეობა და ცხოვრობენ რუსეთში, თავიანთი შემოსავლის ნაწილს საქართველოში მაცხოვრებელ ნათესავებს ურიცხავენ. რუსეთის მიერ საქართველოსთან დაკავშირებით სავიზო რეჟიმის შემოღებამ და 2006 წელს რუსეთში მცხოვრები ეთნიკურად ქართველების (მათ შორის რუსეთის მოქალაქეებისაც) [23] გამოძევებამ, საბანკო სისტემის განვითარებასთან ერთად ხელი შეუწყო ფულადი გზავნილებისთვის საბანკო არხების გამოყენებას, რამაც მნიშვნელოვნად ჩაანაცვლა პოსტსაბჭოთა სივრცეში გავრცელებული სისტემა, რომელიც ეფუძნებოდა ნათესავებისთვის ფულის გაგზავნას ნაცნობ-მეგობრების ხელით [24, p. 56]. ამ ტენდენციაზე 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომმაც კი ვერ იქონია გავლენა. 2005 წელს (ანუ ქართველების რუსეთიდან გამოძევებამდე ერთი წლით ადრე) საქართველოში სულ გადმორიცხა 403 მლნ აშშ დოლარზე მეტი, აქედან რუსეთიდან – 240 მლნ აშშ დოლარზე მეტი, რამაც მთელი ფულადი გზავნილების 59,6 პროცენტი შეადგინა. 2008 წელს ფულადი გზავნილების ოდენობა, 2005 წელთან შედარებით, გაიზარდა 2,6-ჯერ და 1002 მილიონი აშშ დოლარი შეადგინა, სადაც 2,6-ჯერაა გაზრდილი ფულადი გზავნილები რუსეთიდან და შეადგენს თითქმის 634 მლნ აშშ დოლარს – უკვე ფულადი გზავნილებით მიღებული მთლიანი თანხის 63,3 პროცენტს [25]. 2009 წელს, გლობალური ფინანსური კრიზისის გამო, საქართველოში გადმორიცხულმა ფულადმა გზავნილებმა (სულ 842 მლნ აშშ დოლარი) უკვე 2008 წელს თანხის 84 პროცენტი შეადგინა, რუსეთიდან კი უფრო ცოტა – მხოლოდ 71,0 პროცენტი (რუსეთიდან საქართველოში გადმორიცხული ფულადი გზავნილების წილმა შეადგინა მთლიანი თანხის ნახევარზე მეტი – 53,5 პროცენტი) [25], რაც, პირველ რიგში, რუსეთში ეკონომიკური კრიზისის განსაკუთრებული სიმძიმით აიხსნება. 2010 წელს, 2009 წელთან შედარებით, საქართველოში გაიზარდა ფულადი გზავნილების ოდენობა როგორც საერთოდ (940 მლნ აშშ დოლარი), ისე რუსეთიდანაც (530 მლნ აშშ დოლარი), შესაბამისად გაიზარდა რუსეთიდან საქართველო-

ში გადმორიცხული ფულადი გზაენილების წილიც, რომელმაც 56,4 პროცენტი შეადგინა [25].

გაცილებით რთულია საქართველოს ეკონომიკაში ჩადებული რუსული (და არა მარტო რუსული) ინვესტიციების მეტ-ნაკლებად ზუსტი ოდენობის დადგენა, რადგან სტატისტიკური ინფორმაცია იმდენად არასრულყოფილია, რომ მასზე დაყრდნობა არ იძლევა რეალური ვითარების შესახებ საფუძვლიანი დასკვნების გაკეთების საშუალებას. ამის ძირითადი მიზეზია ის, რომ ბევრი ფირმა, რომელმაც პირდაპირი ინვესტიციები განახორციელა, დარეგისტრირებულია ოფშორულ ზონებში, რის გამოც შეუძლებელია დადგინდეს ამ ფულადი ნაკადების რეალური წარმომავლობა. ამასთან, ოფიციალური სტატისტიკის თანახმად, რუსეთი, საქართველოში 2010 წელს განხორციელებული ინვესტიციების მიხედვით, ნიდერლანდის და აშშ-ის შემდეგ, მესამე ადგილზეა [26].

ბოლო პერიოდში განსაკუთრებით აქტუალური გახდა მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში რუსეთის გაწვევრიანების საკითხი [27]. საქართველო, როგორც ამ ორგანიზაციის წევრი-ქვეყანა, იმთავითვე თანახმა იყო ამ ორგანიზაციაში რუსეთის გაწვევრიანებაზე, თუკი მოსკოვი მისცემდა თბილისს შესაძლებლობას, გაეხსნა საკონტროლო-გამშვები პუნქტები საქართველო-რუსეთის საზღვრის აფხაზეთისა და სამხრეთ-ოსეთის მონაკვეთებზე. თბილისის პირობები ემყარება იმ მოსაზრებებს, რომ ორ მეზობელ ქვეყანას შორის საქონლის საზღვარზე გადატან-გადმოტანა უნდა ხდებოდეს ეროვნული საბაჟო კანონმდებლობებით, რაც, სამწუხაროდ, ვერ ხორციელდება საქართველოს მხრიდან სეპარატისტული მთავრობების გადაწყვეტილებების გამო, რასაც მოსკოვი ღიად უჭერს მხარს.

მას შემდეგ, რაც მოსკოვმა აღიარა აფხაზეთისა და სამხრეთ ოსეთის სახელმწიფო დამოუკიდებლობა, თბილისის პოზიცია რუსეთის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში შესვლასთან დაკავშირებით უფრო მკაფიოდ გამოიკვეთა: თუ ოფიციალური მოსკოვი ნებას არ მისცემდა ქართველ მებაჟეებს ემუშავათ ამ ორ სეპარატისტულ ტერიტორიაზე, ანუ ორ ქვეყანას შორის არსებულ საერთაშორისო დონეზე აღიარებულ საზღვრებზე, საქართველო ოფიციალურად არ დათანხმდებოდა რუსეთის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწვევრიანებას. 2011 წლის მარტში, რუსეთ-საქართველოს ომის შემდეგ პირველად, ბერნში (შვეიცარია) რუსეთის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწვევრიანების თაობაზე სათათბიროდ ერთმანეთს ოფიციალურად შეხვდნენ რუსეთისა და საქართველოს წარმომადგენლობითი დელეგაციები. შვეიცარელების მიერ შუამავლობით ჩატარებული მოლაპარაკებები დასრულდა კომპრომისული შეთანხმებით, რამაც შესაძლებლობა მისცა რუსეთს გახდეს მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციის წევრი [28]. ეს კი ქართულ კომპანიებს აძლევს ქმედით ინსტრუმენტს იმისათვის, რომ სურვილის შემთხვევაში დაბრუნდნენ რუსეთის ბაზარზე.

რუსეთის მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში გაწვევრიანებასთან დაკავშირებით ქართულ მხარესთან შეთანხმებით დასრულებული მოლაპარაკებები იძლევა იმედს, რომ არსებობს რეალური შესაძლებლობები ქართულ-რუსული ურთიერთობების გასაუმჯობესებლად იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველო არასოდეს დათმობს ტერიტორიალური მთლიანობასა და სახელმწიფოებრივ სუვერენიტეტს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. *Закавказский экономический район. Экономико-географический очерк.* Под ред. А. А. Адамеску, и Е. Д. Силаева. Москва, «Наука», 1973.
2. Папава В., и Т. Беридзе. Проблемы реформирования грузинской экономики. *Российский экономический журнал*, 1994, № 3.
3. Гоциридзе Роман. Национальная валюта Грузии – Лари. В кн.: *Центральная Евразия: национальные валюты.* Под ред. Э. М. Исмаилова. Стокгольм: SA&CC Press, 2008.
4. *Crossroads and Conflict: Security and Foreign Policy in The Caucasus and Central Asia*, Gary K. Bertsch, Cassady Craft, Scott A. Jones, and Michael Beck, eds. New York: Routledge, 2000.
5. Lynch Dov. *Engaging Eurasia's Separatist States. Unresolved Conflicts and De Facto States.* Washington, D.C.: United States Institute of Peace Press, 2004.
6. Гринберг Р. С., Л. З. Зевин, и др. *10 лет Содружества независимых государств: иллюзии, разочарования, надежды.* Москва: ИМЭПИ РАН, 2001.
7. Козик Л. П., и П. А. Кохно. *СНГ: реалии и перспективы.* Москва: Издательский дом «Юридический мир ВК», 2001.
8. Шумский Н. Н. *Сотрудничество независимых государств: проблемы и перспективы развития.* Минск: «Технопринт», 2001.
9. Olcott Martha Brill, Anders Åslund, and Sherman W. Garnett. *Getting it Wrong: Regional Cooperation and the Commonwealth of Independent States.* Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1999.
10. Какулия Мераб. До и после введения лари: национальная валюта Грузии в ретроспективе. В кн.: *Центральная Евразия: национальные валюты.* Под ред. Э. М. Исмаилова. Стокгольм: SA&CC Press, 2008.
11. Броладзе Нодар. «Нулевой вариант»: за и против. *Независимая газета*, 2001, 17 января, на сайте http://www.ng.ru/cis/2001-01-17/5_variant.html#.
12. Rondeli Alexander. Pipelines and Security Dynamics in the Caucasus. *Insight Turkey*, 2002, Vol. 4, No 1.
13. LeVin Steve. *The Oil and the Glory: The Pursuit of Empire and Fortune on the Caspian Sea.* New York: Random House, 2007.
14. Tsereteli Mamuka. Beyond Georgia: Russia's Strategic Interests in Eurasia. *Central Asia-Caucasus Institute Analyst*, 2008, June 11, available at <http://www.cacianalyst.org/?q=node/4879>.
15. Дружиловский С. Б. К вопросу об альтернативной стратегии Российской Федерации в сфере энергетической политики. В кн.: *Средиземноморье – Черноморье – Каспий: между Большой Европой и Большим Ближним Востоком.* Под ред. Н. П. Шмелева, В. А. Гусейнова, А. А. Язьковой. Москва: Издательский дом «Граница», 2006.
16. Чубайс Анатолий. Миссия России в XXI веке. *Независимая газета*, 2003, 1 октября, на сайте http://www.ng.ru/printed/ideas/2003-10-01/1_mission.html.
17. Kissinger Henry. *Does America Need a Foreign Policy? Toward a Diplomacy for the Twenty-First Century.* London: The Free Press, 2002.
18. Crane Keith, D. J. Peterson, and Olga Olikier. Russian Investment in the Commonwealth of Independent States. *Eurasian Geography and Economics*, 2005, Vol. 46, No. 6.
19. პაპავა ვლადიმერ, და თამარ თაფლაძე. “ლიბერალური იმპერიის” რუსული მოდელი და პოსტრეგულაციური საქართველოს გამოცდილება. *ეკონომისტი*, 2009, № 1.

20. Livny Eric, Mack Ott, Karine Torosyan. Impact of Russian Sanctions on the Georgian Economy. In *Georgia in Transition*. Lorenz King, Giorgi Khubua, eds. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2009.
21. Allison Roy. Russia Resurgent? Moscow's Campaign to 'Coerce Georgia to Peace'. *International Affairs*, 2008, Vol. 84, No. 6.
22. საქართველოს საგარეო ვაჭრობა ქვეყნების მიხედვით. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, საიტზე http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=136&lang=geo.
23. Papava Vladimer. Russia's Illiberal "Liberal Empire". *Project Syndicate*, 2007, February 28, available at <http://www.project-syndicate.org/commentary/russia-s-illiberal-liberal-empire->.
24. Kakulia Merab. Labour Migrants' Remittances to Georgia: Volume, Structure and Socio-Economic Effect. *Georgian Economic Trends*, 2007, October.
25. ფულადი გზავნილები ქვეყნების მიხედვით. საქართველოს ეროვნული ბანკი, საიტზე <http://www.nbg.gov.ge/index.php?m=306>.
26. 2010 წელს პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები 16%-ით ჩემცირდება. *Civil.Ge*, 2011, 12 მარტი, საიტზე <http://www.civil.ge/geo/article.php?id=23765>.
27. Barysch Katinka, Robert Cottrell, Franco Frattini, Paul Hare, Pascal Lamy, Maxim Medvedkov, Yevgeny Yasin. *Russia and the WTO*. London: Centre for European Reform (CER), 2002, available at http://www.cer.org.uk/pdf/p394_russia_wto.pdf.
28. Papava Vladimer. Russia's Accession to the WTO: The Perspective from Tbilisi. *International Alert*, 2011, December, available at <http://www.international-alert.org/our-work/caucasus-dialogues-perspectives-region/russia's-accession-wto-perspective-tbilisi>.

Papava Vladimer

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Corresponding Member of the National Academy of Sciences of Georgia,

Principal Research Fellow at the Paata Gugushvili Institute of Economics,

Tapladze Tamar

Researcher at the Paata Gugushvili Institute of Economics

ON THE ECONOMIC RELATIONS BETWEEN GEORGIA AND RUSSIA

Summary

After the collapse of the Soviet Union, economic relations between Georgia and Russia have developed in a contradictory manner and appear even more complicated at present. The paper explores the post-Soviet economic relations between Georgia and Russia. During the two decades of post-Soviet development a lot of unresolved problems has been accumulated between Georgia and Russia. Despite the extremely strained political relations, and breaking off diplomatic relations, economic activities between the two countries have never stopped. Positive results of the Georgian-Russian negotiations about Russia's accession to the WTO create the real possibilities to improve the relations between these two countries.